

R O S T A.

ÉLETEM REGÉNYE.

Egy nem mindennapi élet érdekes története. Az utolsó félszázad politikai, irodalmi és tudományos életének változatos emlékei.

(Az *Athenaeum* reklámszavagja Huszár Vilmos könyvében.)

Nagyon elszaporodtak utóbbi időben az önéletrajzok. Sajnos, nincs sok köszönet bennük, mert épen azok, akiknek életére, — tanuló éveire és vándorútjára, a velük és bennük fejlődő egész korszakra — az utókor kíváncsi lehetne, épen azok emlékirat hátrahagyása nélkül haltak meg. Ady Endre, Alexander Bernát, Beöthy Zsolt, Heinrich Gusztáv, Korányi Frigyes, Simonyi Zsigmond, Vargha Gyula: memoárokat nem írtak, túlzott szerénységből, pedig gazdag életük és a hozzájuk tartozó egész milieu nagy kultúrtörténeti érdekekkel bir. Helyettük a Marczali Henrikék és Sebestyén Károlyok másodrendű klasszisának, vallomásait kapjuk, — nem érdektelenek ezek és sok anyagot hoznak, csak abban szerénytelének, hogy olyan nagy fontosságot tulajdonítanak önmaguknak, különösen Sebestyén Károly, aki nem átalja a *Summa vitae* címet adni könyvének, amely sajnos épen ott szűkszavú és feledékeny, ahol öszi-tébb introspekciót várnánk tőle. Marczali rengeteg anekdotikus és pletykánívójú adatot örökít meg, Sebestyén Károly a kor filozófiai és esztétikai szellemtörténetét is vázolja, egy harmadik önéletrajz — a *Szegény ember gazdag élete* — sok becses kortörténeti titkot árul el (igaz, hogy néha önmagát nem a legkomolyabb színben tünteti föl) — mindezek a memoárok magasan föléje emelkednek annak a harmadik klasszisnak, amely legújabbban szintén bebocsátást kér a halhatatlan életek sorsába: Huszár Vilmosra gondolok, akinek élete — amint saját maga leleplezi — igazán nem éri meg, hogy „regényt“ írjanak róla, pláne olyan ízléstelen, komikus és sokhelyütt bántóan primitív könyvet, amelyet ő bátorkodott elkövetni.

*

Már az első szava komikusan hat Huszár Vilmosnak. Azzal kezd, hogy nem Rousseau *Vallomásainak* hatása alatt fog tollat; hogy távoláll tőle, miszerint a genfi polgár „világhírű művének nyomdokaiba“ lépjen. . . Ezt bizony fölösleges hangsúlyozni, mert nem hisszük, hogy valaki akadna, aki Rousseaura gondolna Huszár Vilmossal kapcsolatban. Pedig Huszár Vilmos mégis csak „öszinte“ akar lenni rousseaui módra. Megírja, hogy már gyermekkorában gyöngé idegrendszerű volt és szadisztikus hajlamai jelentkeztek, amelyek csíráit korán fölfedezte magában. . . Ezután következnek az effajta rousseaui „mélységű“ sorok:

. . . Ez a fiú más tekintetben is rombolólag hatott erkölceimre. Feltűnő szép leánytestvérei voltak. Olykor elhívott házukba és alkalmat adott, hogy bájaikat titokban megbámulhassam. Egyszer tizenkét éves hűgát úgy ültette a lépcsőre, hogy én lenről „mindent“ láthassak. . . Leányismerőseim között is akadt olyan, aki valósággal a paradicsomi kígyó szerepét játszotta előttem. . . Margitnak hívták. [Ezt a keresztnévet lovagiasabb lett volna elhallgatni. Még valaki kitalálhatja. Munkács elég kisváros hozzá.] Kis barátóm maga indítványozta, hogy hányjunk bukfeneket, nyilván ezt a játékot tartván a legalkalmasabbnak bájai fitogtatására.

Mikor egyszer a közeli szőlőbe rándultunk ki, akkor is folyton incselkedett velem és nem vette rossz néven, amikor vezetőnk, a kertész, arra szólított fel, hogy elkövessem rajta azt, amit „erkölcstelen merénylet”-nek szoktak nevezni . . . Egy szobalányunk modern Putifárnéként kereken felszólított, hogy játszam el a József szerepét. Egy másik cselédünk pusztá tréfiából fölemelte szoknyáját és meztelen testét mutogatta. (33—35. l.)

A memoáriró egy alapvető tévedésben leledzik; abban, hogy azt hiszi: minden gyermekkori és ifjúkori szexuális mozzanat érdekes. Igen, ha az Egyház nagy szentjéről, Szent Ágostonról, aki megalapozta a keresztény filozófiát, megtudom, hogy fiatalkorában szabados életet élt: ebben mély humánus tanulság rejlik. Rousseau szexuális eltévelyedéseit egy egész század neurastheniája teszi érdekessé. A fejedelem-hadvezér és vallásos-író, Rákóczi szintén harcolt a testiséggel, de ennek a harcnak — mondhatjuk — világtörténeti jelentősége van. Ezekhez a titkolnivalóikban is heroikus életekhez képest azonban az a pubertásos „életregény”, amit Huszár Vilmos akar előttünk leleplezni, bizony — nietzschei értelemben — „Fabrikware der Natur”: jobb lett volna *in aeternum sub rosa* maradnia.

A szerzőt azonban úgylátszik saját becses életének éppen ezek az exhibitionismusra nem való részletescskéi érdeklik, mert egész könyvén piszkos fonálként végighúzódik szerelmeinek — és milyen szerelmeinek! — kedélyeskedő rajza. E sorok íróját nem lehet azzal megvádolni, hogy szűk morális szempontok alapján gáncot akarna vetni az írói megnyilatkozásnak. Wedekindet, a nagy „erkölcshijas”-t, nagy írónak tartjuk, mert a művészet — ha igazán művészet és nem pornográfia — egy magasabb morál szférájába emeli az alkotót és vele együtt az olvasót. De a Huszár Vilmos szexuális eseteiből semmi magasabb tanulság nem szűrődik le és a cinikus, ízléstelen irmodor, amellyel elénk tállja gondolkozásának gyermekfürdőszobát nélkülöző dokumentumait: bosszantó és nevetséges. Kritika helyett szóljon maga a szerző:

. . . Ő vezetett be a „szerelem” misztériumába is. Egy este ugyanis, amikor együtt sétáltunk, két ungvári kurtizánnal találkoztunk. Csak Balzacra való tekintettel nevezem így őket. A valóságban két elég csinos cseléd lány volt, aki olcsó pénzen — talán harminc krajcárért [!] — árusította szerelmét . . . A görög katolikus templom közelében egy szűk kis zsákutca volt. Idementünk tehát és leheveredtünk a füves földre. Ösztönszerűleg követtem barátom példáját és . . . elvesztettem „szüzességem pártáját”. Nem tagadom a kéjes érzés, mely egész valómon átnyilalt, szinte új világot revelált előttem. (75. l.)

Igazán bocsánatot kell kérni a *Széphalom* olvasóitól, hogy ezt a cinikus silányságot idézni mertem. De csak így tudom bizonyítani, hogy mennyire nem *zimmerrein* munka ez a Huszár Vilmos-féle *Életem regénye*. Ezek a piszkos részletek, amelyeket az idős szerző a jóleső visszaemlékezés delectált mosolyával tár elénk, távol állanak attól, hogy *humanumok*, örök emberi dokumentumok legyenek. Ahhoz fájdalmas expresszió és egy nagy lélek tragikus introspekcója szükségeltetik. Így idedobva, ahogyan Huszár Vilmos teszi, ponyvaértékkel bírnak.

Hogy Huszár Vilmos „élményei” és emlékező fantáziája mennyire ponyvaízű és mennyire az előbbi idézet utcalány-nívóján mozog, arra még sok

bizonyítékot lehetne fölvonultatni. Az *Életem regényének* hőse egész legény-életében nem tudott jobb sorsra vergődni a kasszirnök és gyárilányok barátságánál. Szomorú dolog ez a szerelmi proletárság és a regényhős nem is érdemelte meg a szerző részéről, hogy leleplezzék ügyefogyottságát, szubalternigényűségét, amely ebben az őrmestertől-lefelé-világban élte ki eszményi lángolásait. Ime a szerző egyik ilyen lírai és „plátói“ ellágyulása:

. . . vonzalmat éreztem egy szép, magas, kreolarcú kasszirnök iránt. Afféle érzéki föllángolás volt, amelyet naivságomban komolyabban vettem, mint kellett volna. A viszony plátói [!] maradt és barátaim joggal csúfolódtak féltékenységgel. Én bizony nem igen voltam vállalkozó szellem a téren. A Bródy-házban, hol a nyomda volt, sokáig egy gyönyörű szobaleány szolgált, akinek bámuló sóvárgással néztem utána, valahányszor csak elment előttünk.

Ez a szobaleány-után-való-sóvárgás arra érdemesült az Athenaeum részéről, hogy könyvalakban a világ elé kerüljön. Érdemes regények, kitűnő tudományos munkák nem kapnak kiadót, azzal a megokolással, hogy nehezek a viszonyok, a Huszár-féle könnyű viszonyokat pedig előkelő cégjelzésével fedezi a legelső magyar könyvkiadóvállalat. Vajjon ki lehetett az a választékos ízlésű lektor, aki irodalmunk *úri jellegét* — amint Császár Elemér jellemzi a magyar litteraturát — ilyen épületes regényrészletek propagálásával óhajtott bizonyítani:

. . . nyomdásztársaim rendszeresen elvittek holmi korcsmába, onnan pedig egy ó-utcai örömtanyára, ahol 50 krajcár volt egy hölgy ára. A zongorán a *Fahrmar' ein nach Grosswardein* című akkoriban divatos kuplét játszották. A ház gazdája utálatos kövér asszony volt, aki folyton munkára hajszolta a szerencsétlen leányokat. Egyikkel-másikkal némi barátságot is kötöttem és hétről-hétre meglátogattam őket. Volt közöttük egy nagyon fiatal leány, aki állítólag kólostorból került oda. Amikor egyszer elvonultam vele, zsarnokoskodó úrnője egy másik odaliszkit küldött utánam, mert nem akarta megengedni, hogy én, aki szerinte túlságosan „erős“ voltam az ex-apáca gyöngéd természetéhez képest, esetleg kárt tegyek benne (87. l.) — !?

A kedélyeskedő szerző úglátszik nem érezte, hogy ilyen jelenetek megírására csak a legnagyobb íróművészet és a legkomolyabb morális felelősségtudat kap engedélyt. Huszár Vilmos megy tovább a maga utain és tíz lap mulva egy újabb „ideálnál“ állapotodik meg regényírói tolla:

A női ideált végül is a nyomdagépek zakatoló lármájában véltem fölfedezni. A szemem egy csinos, madonnaarcú berakó leányon akadt meg, aki a revíziós íveket hozta föl a korrektori szobába. Addig néztem, ábrándoztam, míg ő is visszanézett. Csakhamar megismerkedtem vele és főleg szombat este sokáig elstálgattunk, örök szerelmet fogadva egymásnak. (97. l.)

A berakó-leány goethei idillje után már valósággal arisztokratikus ízlésre vall az effajta kedélyeskedés: „Őszintén szólva, afféle cousine-szerelem is közrejátzott a látogatásaimnál. Csapodárságom leleplezésére ki kell jelentenem, hogy az imádott személye elég sűrűn változott“. (123. l.) Ez az „afféle“ szerelem-hős soha ki nem ábránduló idealizmusából, még Cordovában sem, ahol pedig erős kísértésnek van kitéve: „Meg kell vallanom, hogy egy nyilvános házba is szinte

akaratomon kívül állítottam be. És még ezekben a leányokban is poézist véltem találni". (144. l.) Ennek a higiénikus szerelmi életnek kulminációjához aztán Sevillában jut el a hős, a „költőktől dúsan megénekelte város“ mosdatlan munkáslányainál:

... mily selymes-lágyan beszélnek a spanyol nyelvet a szép sevillai *cigarrera*-k! A dohánygyári munkásnőket nevezik így, akik itt egyszersmind körülbelül olyan szerepet játszanak, mint Párisban a grizettek. Életem feledhetetlen emlékei közé sorozom velük való ismeretségemet. „A nők azt szeretnék, hogy folytonosan öleljék őket“ — mondta nekem egy magas, csillogó szemű, barna arcú *cigarrera*, de sokkal érzékibb módon fejezte ki magát. (147. l.)

Még jó, hogy Carmen-lázában a sokkal érzékibb kifejezéstől megkímél bennünket a könnyen hevülő szerző. De el kell ismerni, hogy voltak regényhősének szubtilisabb erotikus élményei is, abban a fejezetben, amelyet a P e k á r Gyulával való barátságnak szentel:

Akkor jelent meg a *Mercure de France*-ban Pierre L o u y s *Aphrodite*-ja és P e k á r már kefelényomatban megkapta és fölolvasta nekünk ezt a szenzációs alkotást, melynek nagy jövőt jósolt. Jóslata be is vált. Noha a mű a pornográfától egy hajszálnyi távolságban áll . . . (164. l.)

Egy hajszál: ezen a hajszálon fordul meg minden, hogy valami művészet-e vagy ostoba ocsmányság . . . Ezek után már valósággal megkönnyebülést okoz a szerzőnek az a szellemeskedése, hogy „a szerelmet a grizettek többnyire mesterséggé üzik és mint jóra való kalmárhoz illik, a lehető legkisebb munka jel-szavával a lehető legnagyobb hasznot igyekeznek elérni“ (170. l.). Az Harcourt-kávéházbeli „szívek bőrzéjén“ szerezte továbbra is regényhősünk az ideált, akit egy barátjával közösen tart ki, míg egy Gabrielle nevű „tündért“ — pénz hiányában — várakozása ellenére csupán szerényen honorált . . . (173. l.). „Egy csinos fekete párisi elárusítónővel“ is nagyon összebarátkozott, aki „állandóan meztelenül melengette magát a kandalló tűzénél, kéjszomjas, szemérmetlen perszóna volt és természetesnek találta, hogy klasszikusan szép idomait kértlenül is kidomborította“ (174. l.). De talán elég is már ennyi a regényhős „epikureusi hajlamainak“ (191. l.) ismétléséből. Az ízléstelenség Csiborasszó-jára ott hág föl a szerző, ahol egyszer finom akar lenni, házassága történetének rajzában. Ezt az eseményt igen úri és lovagias modorban adja elő. Még a legénykori szerelmeket esetleg meg lehet bocsátani a hősnek, ha az írónak nem is. De aki így nyilatkozik hites társáról, az hősnek is, írónak is igen gyöngye:

Menjünk vissza 1908-ba. Névezetes dátum pályámon, ekkor ért véget az eseményekben bővelkedő legény-élet a Royal-ban. Feltűnően szép, magas, szőke nő jelent meg a horizonton; nagyon megtetszett nekem és összes, a házasságról addig vallott elveim felfüggesztésével feleségül vettem őt. (265. l.)

Ehhez már kommentár sem kell, mert aki nem érzi, hogy a feleségéről nem mondhatja azt, hogy „feltűnően szép, magas, szőke nő jelent meg a horizonton“ (t. i. az eseményekben bővelkedő legényélet horizontján) — azzal nem érdemes szóbaállni.

Ennyi „esemény“ után joggal lehet kérdezni, hogy kicsoda hát ez az idősebb úr, aki ifjúkori csintalanságait ilyen kritikátlan gyönyörűséggel találja elének. Megmondja ő maga: a műegyetemhez beosztott középiskolai igazgató,

címzetes egyetemi nyilvános rendkívüli tanár, nyomdászinasból magyar nemessé lett udvari tanácsos és a *Revue de Hongrie* szerkesztője. Itt már meg kell állani egy percre. Huszár Vilmos, illetőleg a szerzővel azonos regényhős, az V. fizetési osztályban van, a középiskolai tanári státus élén. Ő a legelső magyar tanár! Ami a tanárokat illeti, újabban egy tetszetős jelszó vált közkeletűvé: „a tanár magánélete szent“. Egy sokat fecsegő újságíró írta ezt, aki híj írásait morális fórumnak képzei . . . Legyen a tanár magánélete szent, de ez azt is jelenti, hogy ne hurcoljuk nyilvánosság elé és ne leplezzük le azokat a titkait és fiziológiai nyilvánulásait, amik nélkül nincs magánélet. Huszár Vilmos maga leplezi le a legelső magyar tanár sívár multját és a beismerésnek ez a formája nem enyhítő, hanem súlyosbító körülmény.

De nézzük meg, hogy egyéb tereken minő értékeket mutat föl ez a kriminális életregény.

*

Az ember azt hinné, ha valaki életregénye megírására vállalkozik, akkor legalább írni tud. Huszár Vilmos itt is selejtes árút dob piacra: lapos közhelyeket unalmas fogalmazásban. Emlékező szentimentalizmusa nem tudott magának eredeti formát találni. Nyilván nem író-pályára predestinálta őt a sors. Maga is beválllja, hogy „valami jeles tanuló“ nem volt és a „szellemi erő“ is hiányzott gimnáziumi tanulmányai folytatásához. Csak idősebb korában tette le aztán az érettségét, még pedig úgy, hogy az írásbelin „szerencsére valaki becsempészte a kidolgozást“. Nem tudjuk, hogy a szerzőre nézve ez a beismerés jár-e valami jogi következménnyel, de elképzelhetni, hogy micsoda tanár lesz az olyan regényhősből, aki puskázásra szorul diákkorában. Az meg ugyancsak komolytalan dolog, hogy a szóbeli latin vizsgán csak azért lett „bene naturus“, mert „a *sermo* szót csökönyösen nőneműnek mondtam, holott him-nemű“. Ez a kedélyes állítás pedagógiai abszurdum és nem méltó egy tanárhoz, akinek tudnia kell, hogy a klasszifikáció nem ilyen bagatell nem-tudásokon múlik. Huszár tanár úr modora itt a rossz diákét veszi föl, aki a hibát cenzo-raira tolja.

Klasszikus passzusa a könyvnek az a rész, ahol a budapesti egyetem francia tanszékének betöltéséről szól a szerző (116. l.). A tanszéket annak idején tudvalevőleg Beck er Fülöp Agosttal töltötték be, aki később a bécsi egyetemen lett tanár és jelenleg Lipcsében működik. Beck er-ről köztudomású, hogy ő alapította meg a magyarországi román filológiát — elég ha néhány tanítványát említjük: Gombocz Zoltán, Horváth János, Birkás Géza — és ma ő a romanisztikának a franciáktól is elismert, egyik európai vezére, akinek tiszteletére nemrég a tudománytörténetben számottevő *Festschrift*-et adtak ki. Ehelyett az európai híresség helyett, akit Bécs és Lipcse sietve elhódítottak tőlünk, Huszár Vilmos a tanszékre alkalmasabbnak tartotta volna Kes zler Józsefet. Minden tisztelet illesse a kritikus Kes zler József emlékét, bizonyára kitűnően beszélt franciául — (az egyetemi tanszék nem nyelvmesterség, de ha már erről van szó: az elzászi Beck er-nek anyanyelve a francia) — de a tudományban semmi nyomot nem hagyott maga után. Aki Kes zler Józsefet egy nívón említi Beck er-ről, annak fogalma sincs tudományos módszerről és kutatásról, az fölébe helyezi a csillogó újságfrázist a filológus megállapításnak: az ilyen fölfogás vallója önmagát diszkvalifikálja az egyetemi kathedrára. (A romanista Huszár Vilmosnak ugyanis az a sérelme, hogy nem lett valóságos ny. r. tanár; erről majd alább szólunk.) Mindenesetre fölháborító dolog, hogy

valaki büntetlenül leírhatja azt, hogy „a bécsi egyetem bölcsészeti karának nővőjára szomorú világot vet“ Becker meghívása.

Huszár Vilmos stílustalansága ott kulminál, ahol egy irodalomtanárnál a legjobbakat kellene várni: az irodalmi művek jellemzésénél és a művészeti alkotások előtt. Ilyen semmitmondó fahangon emlékezik meg például olvasmányairól: „Schopenhauer, a buddhizmus fenkölt világa voltak akkor kedvelt studiumain“. (Figyelemreméltó, hogy a *Fahrmarein* kezdetű „gassenhauer“-ről többet ír, mint a pusztán nevével szereplő Schopenhauerról.) Ez a mondat igazán nem bizonyítja, hogy Schopenhauerral behatóbban foglalkozott volna. Azután: „A bölcselkedő költőket is hévvel kultiváltam“. Újabb frázis: „Emlékszem, hogy a Nemzeti Színházban Moreto *Közönyt közönnnyel* című darabjának előadása Márkus Emiliával mennyire tetszett nekem“. Tetszett, tetszett, de egy dohánygyári munkáslánynak is tetszett és egy címzetes egyetemi rk. tanárnak mégis lehetne valami bővebb mondanivalója ennek a tetszésnek mikéntjéről . . . „Nem érzem magam hivatva, hogy ódát írjak a lagunák városának örökkévaló szépségéhez“ (128. l.). Ezt elhisszük. „És milyen fenségesen komoly a világhírű Alhambra, a mór építészet remekműve!“ A stílusművészet e remeke, ha egy hetedikes gimnazista írja le, kétharmadot kell hogy kapjon, ha nem elégségeset. Azt az újdonságot, hogy Rousseau a szív embere, szemben az „észit megtestesítő Voltaire-vel“ (172. l.) — mintha már olvastuk volna valahol. A szerző úgy ír, mint a felsőbbleány, aki a setét Baedeker-csillag után bujdosik: a milói Vénusz „örökszép“, a Monna Lisának „talányos nézése“ van (180. l.). Ami igaz, az igaz. Az is igaz, hogy Stockholm „Éjszak Velencéje“. Hogy Münchennek „világhírű“ képtára van (nem is egy, hanem három). Hogy Bücklin „megrázó“ hatású, stb.

*
Nézzük meg mármost a regényhős tudományos karrierjét.

Az író itt nehézményezi, hogy a budapesti egyetem nem volt hajlandó habilitálni őt. Akinek erre vonatkozólag aggályai lennének, az olvassa el azt a lesújtó kritikát, amit Becker Fülöp Ágost közölt a *Deutsche Literaturzeitung* 1908. évf.-ban. Ebben a kritikában olvassuk Huszár Vilmos egyik könyvéről:

Ein ungeschicktes und mit literarischem Anstand nicht recht verträgliches *Rifacimento* von Martinensche's Buch... Es soll nicht gesagt werden, dass geschickte Mache genügt, um dem abendländischen Europa zu imponieren, ohne dass jemand die Stimme erhebt, um gegen die journalistische Seichtigkeit und Hohlrederei, die sich als Wissenschaft ausgibt, zu protestieren. (1039. l.)

Ennyi elég, nemcsak a szakembernek, de a laikusnak is. Mi sem természetesebb ezek után, hogy a regényhős szinte évről-évre 500 és 1000 forintokat kapott állami ösztöndíjúl, hogy külföldi kutató-útjait sikerrel befejezhesse. Nagy tehetségek kallódtak el a háború előtti parazita korban, amikor a középszerűségek ügyesen érvényesültek, egészen a legmagasabb polcokig . . .

Nem terjeszkedünk ki már a regényhős külpolitikai szereplésére. Ideje, hogy búcsút vegyünk a valóban „nem mindennapi“ élettől és a könyvtől, amelyből szomorú konkluziókat lehetne levonni arra a *piaci vásárra* vonatkozólag, amely nemcsak Párisban, hanem nálunk is megvolt: méltó téma lenne ez egy Romain Rolland tollára.

(Kochel.)

Garázza Péter.